

LA LLUITA SILENCIOSA

Les publicacions clandestines es van editar
enmig de la por i de la repressió

TEXT JOSEP M. FIGUERES

El Règim franquista va perseguir les diferents publicacions clandestines de l'època, a les quals acusava de ser propaganda subversiva.

Van ser moltes les publicacions que en plena dictadura van imprimir-se lluny dels ulls atents del Règim franquista. Eren perseguides i els seus responsables se la jugaven –alguns s’hi van deixar la vida–, però ho feien pels anhels de llibertat, per un desig de protesta i per poder donar a conèixer el seu ideari. Comunistes, catalanistes, anarquistes aportaven, així, un relat alternatiu, allunyat de l’oficial, i lluitaven amb la paraula contra la imposició de les idees. Dècades després, la premsa clandestina catalana, que encara no està censada, és el testimoni de molts dels que van lluitar en temps difícils.

L’agost del 1989, la Bibliothèque Nationale de França va organitzar una exposició de premsa monogràfica que portava per títol “La presse de la liberté”. Efectivament, la premsa francesa contra l’invasor alemany a la Segona Guerra mundial era una premsa de llibertat. Els 1.015 títols del catàleg de periòdics clandestins difosos a França durant aquest període, més els 91 editats a l’estranger, així ho fan palès. Grans publicacions com *Défense de la France* o *L’Avant-garde* mostren la varietat –des de marxistes fins a catòlics– en una dimensió clara de lluita per la identitat nacional.

A Catalunya, en canvi, no hi ha el catàleg general de la premsa clandestina elaborat, però sí que tenim els de dos grans centres: el Centre d’Estudis Històrics Internacionals (CEHI) que conserva el Pavelló de la República de la UB, i el catàleg de premsa clandestina i de l’exili de Teresa Llorens de l’Arxiu d’Història de la Ciutat de Barcelona (AHCB), que han editat, tres edicions el primer i una el segon aquesta premsa conjuntament amb la d’exili. També disposem de les referències al Consorci de Biblioteques Universitàries de Catalunya (CBUC). El catàleg general de la premsa clandestina seria, un cop feta la suma dels centres, l’autèntica història d’aquesta epopeia que va ser la lluita silenciosa.

L’historiador Joan Crexell va estudiar la premsa catalana clandestina i d’exili del 1917 fins al 1938 i als treballs hi esmenta

una seixantena de publicacions, d’Estat Català a les separatistes, i del comitè de vaga del CADCI a les *Fulles numerades*, la resposta de l’Assemblea de Parlamentaris. Dominarà la qüestió social amb vagues com les del 1917 i del 1919, i la voluntat

EL CATÀLEG GENERAL DE LA PREMSA CLANDESTINA ÉS L’AUTÈNTICA HISTÒRIA D’AQUESTA EPOPEIA QUE VA TENIR LLOC SOTA LA DICTADURA

d’autogovern dels catalans amb el projecte d’Estatut i amb la reivindicació especialment intensa arran de la reacció del cop d’estat de Primo de Rivera del 1923.

Durant la Guerra Civil la premsa del POUM, prohibit, serà també perseguida. Acabat el conflicte bèl·lic, altre cop la premsa va ser clandestina, des de la Model fins als pobles.

INTERIOR I EXTERIOR

La primera premsa editada serà manuscrita, no hi havia altra opció. Coneixem alguns títols d’aquestes heroiques publicacions que circulaven de mà en mà. Si ens fixem en la tipologia formal de les primeres publicacions clandestines observem una gran diferència entre si. En primer lloc, destaquen les publicacions escrites a mà, fetes en grup, a la presó i a fora, a Barcelona i a comarques, i mostren

un clar sentit de reivindicació d’una catalanitat que vol sobreviure enmig del mar de castellanització.

Els títols són prou clars d’una voluntat de lluita. La primera premsa manuscrita és

Superació (Vilanova i Geltrú, 1939, 3 números), *Vetlla* (Barcelona, 1939-1940, 2 números), *L’Espurna* (presó Model, 1940, 1 número), *Fulles d’Or-*

dre / Creus de sang (Barcelona 1940-1941, sense dades).

Si bé el gruix de la premsa clandestina s’edita en multicopista, a més d’aquesta manuscrita en tenim d’escrita a màquina, com en la Rússia recent i sovint preguntant de fer-ne còpies –en paper ceba–, el que volia dir tornar-ho a picar tot atès que les fotocopiadores no eren encara usuals. Així *Estimats amics* (Barcelona, 1942-1944, 25 números), *Què fem?* (Barcelona, 1945-1947, 56 números), *Informacions* (Barcelona, 1945-?, sense dades) i *Per veure-hi clar*, (Barcelona, 1947, 1 número).

S’hi afegiran els partits polítics de l’exterior que faran arribar premsa, a vegades amb milers d’exemplars, com *Solidaridad Obrera* de la CNT i, especialment, amb les publicacions nacionalistes i comunistes. Coneixem amb precisió aquests dos blocs gràcies als catàlegs que ha editat el Centre

Documental de la Comunicació (CEDOC) de la UAB —esplèndids metodològicament— i que a cura d'Eugeni Giral, Emili Gasch, etc., fixen les existències d'aquestes temàtiques.

Pel que fa al contingut, hi ha un predomini de la premsa ideològica, política, de lluita, bàsicament la de caràcter anarquista i la marxista. S'edita, i és especialment abundosa la dècada dels setanta, no només a Barcelona sinó arreu del país, i és molt activa en nuclis demogràfics importants —de Manresa a Girona— o en concentracions industrials.

Tots els grups polítics que aquells anys lluitaren políticament contra el Règim

LA PRIMERA PREMSA EDITADA ERA MANUSCRITA, NO HI HAVIA ALTRA OPCIÓ. HEROIQUES PUBLICACIONS QUE CIRCULAVEN DE MÀ EN MÀ

franquista editaren, a l'interior o des de l'estranger, publicacions com a signe d'identitat, vehicle de propaganda i alhora, també, com a element formatiu i informatiu.

Venedors del diari il·legalitzat *El Combate*, que formava part de l'exposició "Letras Clandestinas 1939-1976", que l'any passat es va poder veure a Madrid.

EL CAS DE TREBALL

Valorem, per la influència, publicacions emblemàtiques com *Treball* —portaveu del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC)—, segurament la més activa. Filla del diari d'aquesta formació, nascut el 1936,

HI HA UN PREDOMINI, DE LA PREMSA IDEOLÒGICA, POLÍTICA, DE LLUITA, BÀSICAMENT LA DE CARÀCTER ANARQUISTA I LA MARXISTA

seguirà i podem veure'n el contingut, accessible a Internet, com altres títols marxistes, gràcies a la Fundació Iniciativa per Catalunya-Verds i als estudis d'experts com Carme Cebrián.

El director de l'edició clandestina de *Treball*, Joaquim Puig Pidemunt, fou afusellat el 1949 simplement per

ser-ho, mentre els tribunals militars i els civils com el Tribunal d'Ordre Públic, el tenebrós TOP, s'aplicaven amb sentències contra aquesta "propaganda subversiva" que expressava un desig de protesta, de

llibertat i de reivindicació en cada vegada més amplis sectors socials.

Un dels primers treballadors de la premsa com a arma política va ser Gregorio López Raimundo, el líder del PSUC que, a les seves memòries, *Primera clandestinidad* (1993, Empúries) manifesta que "el més important era donar fe de l'existència de l'organització

clandestina per mitjà de propaganda impresa i pintades a les parets, informar del que passava al país i al món, contrarestar en la mesura del possible els silencis i tergiversacions de les publicacions i ràdios franquistes, mantenir l'esperança, augmentar el nombre dels compromesos amb la tasca de l'oposició".

També, un dirigent comunista com Santiago Carrillo va afirmar una vegada que "en cap altre lloc d'Espanya s'havia aconseguit en la clandestinitat editar regularment un diari durant un període de temps tan llarg". *Treball*, efectivament, tenia un rècord, disposava d'estructures internacionals que l'ajudaven i d'una àmplia militància, igual que *Solidaridad Obrera*.

ENEMICS DEL RÈGIM

El conjunt de les publicacions polítiques reivindicatives socialment s'han especialitzat en àmbits locals, per fàbriques o centres de treball i també per sectors, així pel món acadèmic (*Universitat*, del PSUC) o pel ram tipogràfic (*Tinta Negra*, de la CNT).

Centenars de publicacions que han esdevingut bandera de lluita, tot resistint la repressió, però el franquisme mai va poder silenciar-les malgrat els constants mètodes que la policia política, l'oblidada avui Brigada Político Social que s'hi esmerçava amb ganes. El franquisme tenia en la premsa clandestina un dels principals objectius, perquè en la legislació ho diu clarament: "los daños que una

Joaquim Puig Pidemunt, polític comunista que va ser director de *Treball* després del seu retorn clandestí des de França el 1945. El 1949, va ser afusellat pel Règim franquista. Foto: Arxiu Iniciativa per Catalunya.

Portada d'un exemplar de *Treball*, òrgan d'expressió clandestí del PSUC.

libertad entendida al estilo democrático había ocasionado a una masa de lectores diariamente envenenada por una Prensa sectaria y antinacional” s’havien d’evitar i que no tornés mai més el “libertinaje de

aplegar els treballs, especialment del segon. Treballs sobre diaris clandestins com *L’Hora de Catalunya* o *Monitor* i que, pel sol fet de tenir la periodicitat diària, denota la vitalitat d’aquesta premsa política de lluita.

EL DIRECTOR DE L’EDICIÓ CLANDESTINA DE *TREBALL*, JOAQUIM PUIG PIDEMUNT, FOU AFUSELLAT SIMPLEMENT PER SER-HO

los periódicos”. S’imposava la censura, les consignes i el control i els registres oficials, les prohibicions i les normatives per als directors, redactors i empreses. Era un nou ordre. Els objectius eren destruir el liberalisme, el catalanisme polític i l’organització del món obrer.

CONTRA LA LLENGUA

Es coneixen molt bé dos períodes del franquisme, el de la premsa nacionalista (1939-1951) i el general (1970-1971) per sengles treballs dels malaurats periodistes Albert Viladot i Joan Crexell, que moriren en plena joventut i dels quals convindria

Ho deia el mateix Crexell a *Canigó*, el 1977: “Un diari pot haver estat escrit a màquina, tirat en multicopista, en minerva o en rotativa, pot tenir cent o cent mil lectors, la seva vàlua intrínseca és la mateixa. Allò que importa és que tingui ànima i vitalitat. Perquè els diaris són com les persones i com els pobles. Francament febles, poden, segons les circumstàncies, ésser moralment forts”.

Crexell estudia *Bandera, Treball, Superació, La Paraula Cristiana, Antologia, Horitzons, Veilla, Catalunya, L’ou com balla, L’Espurna*, mentre que Viladot analitza *Per Catalunya, Horitzons, Catalunya, La Humanitat, Ara! Torxa, Veilla, Redreçament, Catalunya...* revistes d’ERC, Estat Català, Front Nacional de Catalunya (FNC) i altres organitzacions.

No era només una censura contra els continguts sinó també contra la llengua, i, és clar, hi havia premsa clandestina que no només tenia continguts crítics, sinó que a vegades eren innocents, si bé redactats en català.

Fou ben veritat que l’objectiu de reservar la llengua catalana només a la intimitat de les cuines casolanes s’acomplí i que el silenci plana arreu, però el germen de la resistència i de la rebel·lió aparegué immediatament tot i la minoritat, i la protesta, a més de política, també va ser social, cultural, amb publicacions com *Ariel* o *Poemes* o tantes altres simplement de caràcter literari o cultural ampli.

La protesta per assolir un mitjà literari al costat de la reivindicativa política, els dos àmbits van ser reprimits. L’editor i escriptor Miquel Arimany ho recorda a *Memòries de mi i de molts altres* (Columna, 1993): “Volgué un mal atzar que la policia intervingués aquell any 1948 un número d’*Ariel* a la impremta, crec que d’Igualada, que el confeccionava i que en fer-ho hi trobés sobre la platina les planes de metall

del nostre *El Temps*. (...) malgrat firmar amb pseudònim, els col·laboradors d'*El Temps*, el fet de tractar temes de major divulgació (...), ens deixava en una situació ben compromesa, de la qual ens deslliurà l'habilitat, atreviment, aplom i autoritat de Frederic Roda i Ventura (...)

Ell es declarà autor de tots els textos al·legant l'efectiu propòsit de fer una

revista, però que abans de llançar-s'hi havia volgut fer la prova d'imprimir-ne una desena d'exemplars de donar-los a llegir i comentar a uns quants amics de confiança de tirar endavant o no, amb els modificacions pertinents, guiat pel comentari d'aquests amics sobre aquell número de prova. També fou recollida [per la policia] *Antologia de les Idees, els Fets i els Homes d'Avui*".

PERSECUCIÓ GENERAL

La persecució fou general i per la llengua. Tant les revistes literàries com les polítiques, tant les fetes amb voluntat de legalitat —el cas d'*Aplec* (1952) retirat dels quioscos tot i el permís de Madrid és ben explícit— com per la premsa informativa o política també reprimida. Noms com J. Viusà, Martínez Vendrell, Serra Estruch poden ser emblemàtics d'una posició de lluita des del catalanisme militant amb grups com Estat Català o ERC, o el nou i dinàmic FNC. La duresa del moment ho indica també el fet que militants catalanistes s'armaren, i si bé l'objectiu de la seva lluita no era el militar no tingueren temor, si calia, a oposar resistència. Les caigudes foren constants, desanimadores. Tanmateix, eren diversos els grups que actuaven atès que es contemplava la premsa com a element motor central de la lluita política.

Segurament, la premsa clandestina més ben estudiada ha estat la literària i cultural atès que disposem d'una obra general de Joan Samsó que s'ocupa de *Poesia, Dau al Set, Ariel, Estimats Amics, Antologia, Occident, Curial, Ictini, Forum...* Títols rellevants per a conèixer la vida associativa, la producció cultural, les tensions i anhels populars arran del primer franquisme.

Les tres primeres publicacions han estat reeditades en edició facsimil pel seu valor, ara bé, foren prohibides i no es deixaren créixer. Revistes, però, ben estudiades tot i que d'alguna podria fer-se una tesi com és el cas d'*Ariel*. Ho explica Josep Palau i Fabre, el creador de la revista *Poesia* (1944-1945): "seguir la mateixa línia de conducta, tant si a Madrid ho sabien com si no, tant si m'havia de passar alguna cosa com si podia estar tranquil, tant si el contingut plaïa a tots els adquiridors com si els desplaïa. I així ho vaig fer".

OBJECTIUS DIVERSOS

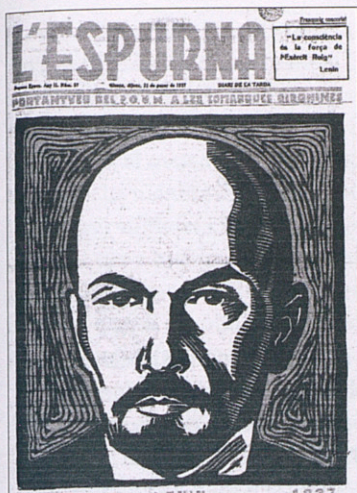
Els objectius de la premsa clandestina eren múltiples. Afirmar la presència tangible, l'existència real d'una oposició al franquisme feta a l'interior. El simple fet

LA PREMSA DE LA LLIBERTAT

Publicacions clandestines editades a Catalunya (1939-1951)

- Acarus
- ACDI Agència Catalana d'Informació
- AET Bol. Inf. de la Comunitat Tradicionalista de Catalunya
- Aliança
- Almgòvers (Estat Català)
- Antologia dels fets, les idees i els homes d'Occident
- Ariel
- Baloo
- Banca
- Bandera del Poble Català
- La Batalla (POUM)
- La Boatella
- Boletín CNT
- Boletín CNT Oficinos Varios
- Boletín de Inf. del Principado
- Boletín de Información
- Butlletí d'ERC
- Butll. de les Joventuts d'Estat Català
- Butll. Interior d'Informació de l'FNC
- Butll. d'informació de l'MSC
- Butll. interior del PSUC
- Butll. d'Estat Català
- Butll. interior de l'MSC
- Butll. del Servei d'Informació Interior de la Generalitat de Catalunya
- Butlletí del POUM
- Camí
- Catalunya (Aliança Nacional de Catalunya)
- Catalunya Socialista (POUM)
- CNT
- Combat
- Curial
- Dau al set
- Diari de Catalunya
- EC Portantveu d'Estat Català
- Endavant (MSC)
- Ejército y Democracia (PSUC)
- L'Espurna (POUM)
- L'Espurna (MSC)
- Estimats Amics
- Front Obrer
- Forja
- Forjador
- Forum
- Frente de la Libertad (CNT)
- Front de la Llibertat
- Full d'Ordres (UDC)
- Hojas Informativas
- L'Hora de Catalunya
- Horitzó
- Horitzons (FNC)
- La Humanitat (ERC)
- Informacions
- Ictini
- Juliol
- Juventud Libre
- Kaos (Agrupació escolta)
- Lluita (PSUC)
- LNR
- El Martillo (CNT)
- Monitor
- Muntaner
- La Nació Catalana
- Noticiari d'Activitats Culturals. Suplement
- Las Noticias (UGT)
- Occident
- L'ou com balla
- Orientacions (FUC)
- Per Catalunya (FNC)
- Per veure-hi clar
- Poesia
- El Poble Català
- Quart Creixent
- Quaderns de Sant Jordi
- Què fem?
- Redreçament (BEN)
- Resistència (ERC)
- Ressò
- Ruta
- Servei Català d'Informació
- El Sindicalista
- Solidaridad Obrera
- El Temps
- Tierra y libertad (FAI)
- Torxa
- Treball (PSUC)
- UGT
- Unitat (MSC)
- La Vetlla
- La Víspera

Font: Josep M. Figueres: *Premsa i nacionalisme. El periodisme en la reconstrucció de la identitat catalana*, Barcelona, Pòrtic, 2002, p. 229 i s.

Alguns exemplars de premsa clandestina d'ideologia catalanista i de formacions d'esquerrres que es van publicar durant el franquisme i la Guerra Civil: L'Espurna (1937), Mundo Obrero (1963) i L'Hora de Catalunya (1941).

de publicar un full clandestí representava l'expressió de la ruptura del consens i la uniformitat en el nou Estat. Aparèixer

NO ERA NOMÉS CENSURA CONTRA ELS CONTINGUTS, TAMBÉ CONTRA LA LLENGUA. A VEGADES EREN PUBLICACIONS INNOCENTS, PERÒ EREN EN CATALÀ

era ser, era la cristal·lització de la lluita. També articular i impulsar el creixement de la crítica i l'oposició al franquisme dominant. Una acció feta a través de la difusió de les injustícies del Règim i de la projecció de les possibilitats de canvis mitjançant una informació que es pretenia lliure i ben informada. Un tercer objectiu

seria la transmissió de moral i energia als disconformes amb la nova realitat. Només la confiança en uns ideals, la permanència d'un sentiment de compartir un ideari possibilitava l'esforç de resistir als dubtes, les pors, les temences, en règim de terror.

Finalment, el darrer a tenir en compte és que s'ajudava al creixement de l'organització. La captació de nous militants. Fer créixer el partit i aconseguir de donar-li una imatge de poder i eficàcia més enllà dels cercles afins.

Amb la Transició i l'obertura, progressiva i lenta tanmateix, la premsa clandestina ja

s'edita legalment, encara que els costos, el desinterès del públic que passa a la premsa diària i a setmanaris, informatius, de *destape*... fa que baixi la periodicitat i que els títols emblemàtics, finalment, desapareguin. Ç

Més informació a:

Crexell, Joan: *Premsa catalana clandestina 1970-1977*, El Crit, Barcelona, 1977.

Viladot i Presa, Albert: *Nacionalisme i premsa clandestina (1939-1951)*, Curial, Barcelona, 1987.

Bové, Miquel i Capilla, Antoni: *La premsa de sorra. les publicacions obreres clandestines a la Catalunya de postguerra (1939-1953)*, Col·legi de Periodistes, Barcelona, 1995.

Samsó, Joan: *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1994 i 1995.

www.arxiutrebball.cat → Arxiu digital de la revista *Treball*.

